

Interview Anita Leeser-Gassan

“Rang is alleen Rang als er Rang op staat”. Oud-kinderrechter Anita Leeser-Gassan (74) heeft een bloedhekel aan discriminatie en benadrukt dat met een oude reclamekreet van een snoepje dat al jaren niet meer in de winkels ligt. “Ja, ik word oud, dan krijg je dat”. Maar even later is daar weinig van te merken, scherp analyseert ze de verantwoordelijkheden in het recht, krachtig onderbouwd met actuele voorbeelden. Leeser-Gassan was niet voor niets jarenlang hét gezicht van de kinderrechtspraak in Nederland en trad vaak op in de media. Haar gevoel voor rechtvaardigheid heeft ze ontwikkeld in haar jeugd, toen de nazi's haar vervolgden en uiteindelijk op transport zetten naar het concentratiekamp Bergen-Belsen.

Wat is voor u verantwoordelijkheid?

Dat is alles doen wat in je macht ligt, niets meer en niets minder. Het mooiste meisje kan niet meer geven dan ze heeft.

Zijn verantwoordelijkheden in het rechtssysteem de afgelopen dertig jaar veranderd?

Nee, niet echt. Wat wel veranderd is, is de kritiek. Aan het gezag van de rechter wordt steeds meer geknabbeld, terwijl de verantwoordelijkheid wèl hetzelfde blijft. Het is natuurlijk een goede zaak dat rechters zich moeten verantwoorden en zich bewust zijn van de gevolgen van hun uitspraken op de maatschappij. Maar neem recente uitspraken van politici, die roepen dat rechters er niks van snappen of dat de wet maar eventjes veranderd moet worden. De integriteit van rechters wordt niet meer vanzelfsprekend aangenomen en dat is een slechte zaak.

Voor rechters is dat inderdaad vervelend, maar is dat ook echt schadelijk voor de maatschappij?

Er moet nu eenmaal een instantie zijn die de verantwoordelijkheid voor de rechtspraak neemt en die je moet kunnen vertrouwen. Kritiek mag er zijn, maar het gaat om de manier waarop. Theodor Holman schreef een column die vorig jaar op de website van het Parool het meeste werd gelezen. Hierin proberen Holman en Theo van Gogh tijdens een gezellig avondje een bevriende vrouwelijke rechter zo ver te krijgen dat ze de volgende dag een verdachte in een drugszaak vrijspreekt. Nadat het drietal zelf wat coke snuift, stemt de rechter toe, maar “alleen als Holman en van Gogh haar nog wel even flink pakken”. Kijk, dit is natuurlijk een extreem geval, maar het geeft wel wat aan. Als een maatschappij haar vertrouwen in de rechterlijke macht verliest, dan wordt ze daar niet rijker van. Je kunt een zaak winnen of je kunt een zaak verliezen, maar als je na afloop denkt “het was niet rechtvaardig”, dan is dat schadelijk. Het zijn trouwens niet alleen rechters die hier mee te maken krijgt, je ziet dit bij allerlei beroepsgroepen in de maatschappij, zoals artsen en docenten. Dit is een brede maatschappelijke ontwikkeling, maar het zijn de rechters die de laatste tijd aan de beurt zijn.

Daarin hebben journalisten als Theodor Holman dus ook een zekere verantwoordelijkheid?

Zeker. Neem bijvoorbeeld de zaak Louwerse, de “boekhouder” die een weduwe had vermoord. Na een rommelige procesgang is hij uiteindelijk met overtuigend bewijs veroordeeld. In de gevangenis schrijft hij dan een boek en op de dag dat hij wordt vrijgelaten

zit hij 's avonds bij Pauw en Witteman. Uitgebreid doet hij zijn verhaal zonder dat iemand hem kritisch tegenspreekt. We moeten dan dus allemaal denken dat hem het grootste onrecht is aangedaan dat je je kunt voorstellen. Even later zie ik dan Witteman in een ander televisieprogramma waarin ze hem vragen "Wat dacht je nu, heeft hij het gedaan?". Waarop Witteman antwoordt, "ja, natuurlijk heeft hij het gedaan". Dan denk ik: wat doén jullie daar in Hilversum!? Waarom laat je Louwerse zijn verhaal vertellen en zit je hem zogenaamd serieus te nemen? Alleen maar omdat iedereen denkt dat hij onschuldig is en omdat dat goed is voor het programma? Dat vind ik zo vals als de pest.

Het vertrouwen in de rechtspraak zou mogelijk verbeteren met de instelling van een publieksjury, zoals in Amerika. Gewone burgers zitten in een jury en raken betrokken bij de rechtspraak, worden medeverantwoordelijk gemaakt.

Ik ben daar niet voor. Recht spreken is toch echt werk voor specialisten, daar komt veel bij kijken. En stel, we zouden een burgerjury hebben, zou dat echt het vertrouwen vergroten? Ik denk van niet. Als mensen niet bij een proces aanwezig zijn, oordelen ze vaak snel op wat ze van de zaak weten en dat is bijna altijd anders dan als je de zaak beter bekijkt. De instelling van een burgerjury zal daar nauwelijks iets aan veranderen.

U bent lange tijd kinderrechtter geweest. De verantwoordelijkheid voor een zaak wordt dan gedeeld met instanties als de kindbescherming en de politie. We willen immers kinderen ook corrigeren en begeleiden in plaats van alleen maar straffen. Worden deze verantwoordelijkheden goed opgepakt?

"Kinderbescherming is geïstitutionaliseerde ontrouw" luidt een oud gezegde. Allerlei instanties houden zich bezig met een kind, met de beste bedoelingen en vaak gaat het ook goed. Maar er is een groot probleem als niemand echt de eindverantwoordelijkheid voor een kind neemt. Hierdoor kan het van instelling naar instelling gestuurd worden. Elke keer wordt dan de prille vertrouwensband met begeleiders weer doorgesneden. Dat is funest voor het vertrouwen van kinderen in mensen. Die hebben echt behoefte aan een vaste vertrouwensband, zoals de meeste kinderen dat met hun ouders hebben. Bij mijn afscheid als kinderrechtter heb ik allerlei kinderen waar ik mee te maken kreeg weer eens opgezocht en dat bevestigde mijn beeld nog eens. Idealiter zou een kind jarenlang begeleiding moeten krijgen van dezelfde persoon. Maar ja, die mensen maken ook carrière of verhuizen naar een andere stad. Ik zou niet weten hoe we dat in de maatschappij zouden moeten organiseren, maar het zou wel een enorme stap voorwaarts zijn.

Misschien zou een begin gemaakt kunnen worden met meer waardering voor de gezinsvoogd. Deze doet zwaar werk met een grote verantwoordelijkheid, maar wordt daar naar mijn mening onvoldoende voor gewaardeerd. Dat blijkt ook uit het verloop, in Amsterdam is dat jaarlijks wel een derde van het personeel. Dat betekent dat de ervaren krachten continue nieuwe mensen moeten inwerken of bezig zijn gaten te vullen. Vaak blijft er ook werk liggen. Ik heb wel meegemaakt dat ik al aan de jaarlijkse verlenging van een ondertoezichtstelling toe was en dat de voogd zich nog moest komen voorstellen! Dit is natuurlijk een extreem geval, maar wel illustratief. Daar komt nog eens bij alle media-aandacht rondom de zaak Savannah, waarin een gezinsvoogd het zwaar voor haar kiezen kreeg. Daardoor is het beroep ook minder aantrekkelijk geworden, mensen gaan denken "dat risico wil ik niet lopen". Er zijn trouwens wel allerlei plannen om hier iets aan te veranderen, dus ik hoop op een verbetering.

In de afgelopen eeuw heeft de staat steeds meer verantwoordelijkheid genomen voor de opvoeding. Meer en meer grijpt deze in wanneer het in gezinnen fout gaat. Heeft dit nu ook geleid tot minder kindermishandeling?

Mishandeling doet zich volgens mij niet minder voor, maar het komt wel meer naar buiten. Dat is op zich al een hele goede zaak. Er kan dan behandeling worden gegeven en de zaak loopt minder uit de hand. Vroeger waren gemeenschappen meer gesloten, het gebeurde waarschijnlijk net zoveel, maar niemand had het er over.

Hebben daders ook een verantwoordelijkheid?

Natuurlijk, het maakt veel uit voor een proces hoe ze daar mee omgaan. Ik kan me twee gevallen herinneren die op elkaar leken. In beide gevallen ging het om een politieagent die iemand had neergeschoten. De ene politieagent deed aanvankelijk stoer zijn relaas, maar naast het slachtoffer met een dwarslaesie in een rolstoel, schoot hij vol en was onder de indruk van zijn daden. De andere politieagent kwam binnen met zijn pet en uniform. Deze beweerde met een hautaine houding "Het was nodig, ik had geen andere keus". In beide gevallen zijn de agenten ontslagen van rechtsvervolging vanwege noodweer, maar in het eerste geval heb je echt het idee dat er iets bereikt is, dat alle partijen met het proces iets zijn opgeschoten. In het tweede geval hou je dan toch een vieze smaak in je mond over.

Uit de wetenschap duiken er steeds meer onderzoeken op die het bestaan van de vrije wil betwisten. Op een congres over rechtspraak was er een hoogleraar uit Amerika die vertelde dat de hersenen een machine zijn. Daarna sprong de bekende strafrechtgeleerde Ybo Buruma het podium op met de mededeling: "dat kan wel zo zijn, maar daar kan ik als rechter niet mee werken". Hoe denkt u daar over?

Dit is eigenlijk al een oude discussie. Je had in de jaren zeventig het determinisme en daar kon je nachten over doorpraten, of de mensen dingen doen omdat hun omgeving ze dat opdringt omdat ze geen vrije wil hebben of omdat ze het zelf willen. Ik ben het volledig eens met Buruma, je moet er toch van uit gaan dat mensen verantwoordelijkheid voor zichzelf kunnen dragen. Zelfs als dat niet helemaal zo is, dan is er nog zoiets als de "dressuur tot aanpassing". Je moet er voor zorgen dat iemand niet meer een tweede keer iets doet, onder meer door hem straf te geven. Ik moet trouwens nog denken aan een zwakbegaafd jongetje die ooit in de rechtbank riep: "maar ik ben niet zwakbeschaafd!"

Is er een verschil tussen mannen en vrouwen qua verantwoordelijkheid?

Mannen en vrouwen zijn gelijkwaardig, maar niet hetzelfde. Dat zie je ook terug op de rechtbank, in de verantwoordelijkheden die mannen en vrouwen aangaan. Er wordt wel eens gezegd dat rechtszaken met veel "uitpluiswerk", zoals de Dexia-zaak, echt mannenzaken zijn. Zaken waarin emoties een grote rol spelen, zoals het familierecht, zouden dan meer vrouwenzaken zijn. Een vrouw kan echter uitstekend zo'n Dexiazaak doen en mannen kunnen fantastisch zijn in het familierecht. Maar in de praktijk zie je wel dat vrouwen meer iets als het familierecht kiezen en mannen de uitpluiszaken. Wat wel nog een punt is dat op het moment als ergens veel vrouwen werken, je vaak ziet dat het beroep lager gewaardeerd gaat worden. Dat zie je bijvoorbeeld ook bij artsen.

De rechtspraak wordt ook op een andere manier aangesproken op haar verantwoordelijkheid. Ze moet tegenwoordig efficiënter en resultaatgerichter werken, wordt afgerekend op prestaties. Is dat een goede ontwikkeling?

Ziet u buiten al die vuilniszakken staan? Als je deze te vroeg buiten zet, pleeg je een delict. Als mensen dan hun boete niet betalen, werken we zo'n honderd boetes in één keer af. Dat zijn dan honderd rechtszaken in een uur, dat schiet lekker op! Je moet hier dus goed mee omgaan. Maar in het algemeen ben ik het wel eens met deze tendens, er is veel ten goede veranderd. Er zijn functioneringsgesprekken ingesteld, er wordt gekeken naar

carrièreplanning. De laatste tijd zie ik trouwens wel weer een aanpassing, vooral het beter motiveren van vonnissen is belangrijk geworden.

Je zou ook nog kunnen zeggen dat daders tegenwoordig meer verantwoordelijk worden gehouden, er wordt tegenwoordig langer gestraft.

Hierin is inderdaad een gigantische verschuiving gekomen. Tegenwoordig hebben slachtoffers het recht om in de rechtszaal hun verhaal te doen. Veel mensen maken daar gebruik van. Dat veronderstelt trouwens ook wel dat je als rechter een beetje psychotherapeut bent. Er is dus veel meer aandacht voor het slachtoffer en een politicus als Fred Teeven is ook alsmat bezig de kant van de slachtoffers te benadrukken. Maar het moet niet overdreven worden. Voor de slachtoffers is het namelijk nooit genoeg. Begrijp me goed, ik heb veel begrip voor de ellende die slachtoffers meemaken en ze hebben alle recht om heel boos te zijn. Maar ze dragen niet de verantwoordelijkheid voor het straffen. In het recht gaat het om een totaalbeeld. Wat is de voorgeschiedenis, hoe intelligent is iemand, in hoeverre zijn er aanwijzingen dat iemands gedrag zal veranderen. Dat speelt allemaal mee, samen met het leed dat ze het slachtoffer hebben aangedaan.

Deze verharding zie je trouwens ook in het kinderrecht. Vanaf twaalf jaar zijn kinderen strafrechtelijk aansprakelijk. Keer op keer is er vanuit de politiek een roep om kinderen niet alleen zwaarder te straffen, maar ook om ze jonger te straffen. In Engeland hadden twee jongetjes een tweejarig jongetje vermoord. Die werden daarna als tienjarigen heel zwaar gestraft, met eindeloze behandeling en opsluiting. Ik zou zelfs niet weten of ze nu al vrij zijn. Maar het waren wèl kinderen van tien jaar. Natuurlijk zijn er rotjongetjes, maar met alleen straffen kom je er niet. Dat is gelijk een van de allergrootste misvattingen over het recht. Er is weinig verband tussen de hoogte van de strafmaat en de neiging van mensen om iets fouts te doen. Mensen doen vooral misdaden omdat ze denken dat ze niet gepakt worden, niet omdat de straf laag is.

Een moeilijke jeugd. De zoektocht van Anita Leeser-Gassan, Loes de Fauwe, Uitgeverij Bert Bakker (2008), € 19,95